

1917 ŞUBATI RUS İNKILABI'NDAN SONRAKİ II. BÜTÜN RUSYA MÜSLÜMANLARI KONGRESİ

DİNÇER KOÇ

ÖZET

1917 yılında Rusya’da meydana gelen olaylar Türk dünyası açısından oldukça önemlidir. Çünkü 1917 yılında Rusya içerisinde çok sayıda Türk topluğu vardı. Ve Rus hakimiyetindeki Türklerin yapmış olduğu siyasi faaliyetlerin derinlemesine incelenmesi gerekmektedir. Özellikle 1917 yılındaki siyasi olaylar oldukça karışıktır. İşte bu karışık ortamda Tatarların öncülüğünde gerçekleştirilmeye çalışılan II. Bütün Rusya Müslümanları Kongresi Rusya içerisindeki Türk toplulukları arasında olduğu gibi tarihçiler arasında da değişik yorumlara neden olmuştur”.

Anahtar Kelimeler: Müslüman, Türk, Rusya, Milli, Tatarlar, 1917, Kongre

SUMMARY

“The events that happened in Russia in 1917 is very important for Turkish world. Because there were many Turkish communities in Russia. And in order to profound the political impacts of Turkish people in Russian dominion it must be refined especially the political events in 1917 is very complicated. And in this complicated atmosphere on the head of Tatars there were many different comments by Turkish communities especially by historians in II. whole Russian Muslims Congress.

Key Words: Muslim, Turkish, Russian, National, Tatars, 1917, Congress

GİRİŞ

1917 yılında Rusya’da meydana gelen olaylar bütün dünyayı etkilemiş ve sonradan dünyanın kutuplaşmasına sebep olmuştur. Bilindiği üzere 1917 yılına gelindiğinde Rus Çarlığı toprakları üzerinde bir çok Müslüman Türk topluluğu yer almaktaydı. Başka türlü bir deyişle Rus Çarlığı Türk kavimlerinin yaşamış olduğu toprakları işgal ederek kendi yönetimi altına almıştı. Rusların hakimiyeti altına giren ilk Müslüman Türk topluluğu Tatarlar olmuştu (1552).¹ Bundan sonra Rusların hedefi üzerinde hep Türk kavimleri olmuştu. Tarihin seyri bunun en büyük kanıtıdır. Rusya içerisinde en uzun yaşayan halk olarak Tatarlar bir çok dini baskı ve yaptırımlar altında boyun eğen bir halk olarak yaşamak zorunda kalmışlardır. Fakat 18. Yüzyıldan itibaren Tatarların ticaret yapmalarının yolunu açan haklar Rus Çarlığı tarafından verilmeye başlandı.² Tatarlar Rusya’nın bir çok yerinde fabrikalar ve ticari müesseseler kurarak zenginleşmeye başladı. 20. Asrın başına gelindiğinde artık Tatar burjuvazisi şekillenmeye başlamıştı.

Tatarlar, Rusya Müslümanlarının kaderlerinde öncü rolü oynamıştır. Bunda, yetişen burjuvazi sınıfı ve aydın sınıfının çok olması etkili oldu. Dünya Türklüğünün gelişen kapitalist şartlarda kendisini muhafaza etmek için bir savunma fikri olarak ortaya attığı Türklerin birliği fikri gene Tatarlar arasında çok etkili olmuş ve bunu tüm dünya Türklerine yaymaya çalışmışlardır. Bu amaçla Kırım'dan çıkarak bütün Türk dünyasını tek bir dil altında konuşmaya davet eden İsmail Gaspıralı Bey en önemli şahsiyetlerdendir. O ve Yusuf Akçura, Sadri Maksudi Arsal, Rızaeddin Fahretdin, Ayaz İshaki gibi Tatar liderleri 1905-1907 Birinci Rus İhtilali döneminde Rusya Müslümanlarının birleşerek Rusya içerisinde bir güç olarak hareket etmelerini sağlamak için Üç Bütün Rusya Müslümanları Kongrelerini düzenlemek, İttifak el-Müslimin siyasi partisini oluşturmak, Rusya Devlet Duması'nda Müslümanların ortak hareket etmelerini sağlamak gibi birleştirici siyasi faaliyetlerin içerisinde bulunmuşlardır. Bu siyasi faaliyetlere Türkistan ve Kafkasya'dan da temsilciler katılarak birlik olmaya çalışmışlardır. Bu faaliyetler ayrıca inceleme konusudur.

Şubat 1917 İnkılabının hemen sonrasında yine Tatar liderlerin öncülüğünde bir çok siyasi faaliyetlere girişilmiştir. Bunların en önemlilerinden biri Moskova'da Tatarların organizasyonu ile toplanan I. Bütün Rusya Müslümanları Kongresidir. Bu Kongrede bütün Rusya Müslümanları değişen Rusya şartları içerisinde uygulayacakları siyasetleri belirlemeye çalışmışlardır. Temsilcilerin çoğu Rusya'nın devlet şekli konusunda federatif devlet düzenini seçmişlerdir. Bu düzende kendi bölgelerinin özerkliğini görmüşlerdir. Kongrenin almış olduğu bu karar, şüphesiz Türkçülük düşüncesinin bir nevi sonunu hazırlamıştır.

Şüphesiz ki 1917 yılında Rusya'da meydana gelen olayların çok derinlemesine analiz edilmesi gerekir. Çünkü oldukça karışık bir dönemdir. Bu yazımızda bu olaylardan Kazan'daki II. B. R. M. K (Bütün Rusya Müslümanları Kongresi)'ni incelemeye çalışacağız.

II. Bütün Rusya Müslümanları Kongresi

II. B. R. M. K onun katılımcıları arasında olduğu gibi, araştırmacılar arasında da çelişkili değerlendirmelere neden oldu. Onun hakkında bir bakış açısına göre İshakov şöyle yazıyordu: “Kongre kendisini ancak İdil-Ural Türklerinin Kongresi kabul etmeliydi çünkü Kafkasya, Kırım, Türkistan, Kırgızistan temsilcileri kongrede bulunmadılar.”³ Bunu ispatlamaya kalkışarak aynısını İndus Tagirov söyledi: “Rus Çarlığı'nın 1917 yılının yazına doğru düşmesi şahit oldu ki fedaralistler (çok az bir istisna ile) II. B. R. M. K'ne katılmaktan vazgeçtiler ve kendi bölgelerinin genel problemlerini çözmeyi tercih ettiler. Bu yüzden II. B. R. M. K Moskova'da değil de Kazan'da toplandı.”⁴ Diğer bir araştırmacı Usmanova gene böyle bir seçimi temellendirmeye kalkışıyor. O yazıyor ki: “1917 yılı İlkbahar-Yaz arası oluşan sorunlar ve onların cevaplarının arayışında bir dizi sebeplerden dolayı kongreler genel Müslüman düzeyinden, her farklı halkın seviyesine taşınmış oldu. Bunun en önemli sebebi Kazan kongreleri, onların kabul ettikleri çözümler ve bu çözümler arasında öncelikle M. K. A (Milli Kültürel Avtonomi)'nin ilanı oldu.”⁵ II. B. R. M. K çalışmasına ilişkin olarak B. F. Sultanbekov şöyle yorum yapıyor: “Kazak ve Kafkasyalılar katılmayı reddettiler. Her şey gösteriyor ki, bazı bölgeler kendi devletsel problemlerini kendi başlarına çözmek çabasındaydılar. Kazan Kongresi Genel Müslüman Kongresi olarak adlandırılmaya devam ediliyordu ise de kongrede tartışılan problemlerin İdil-Ural ve Ural çevresi sorunları üzerine olduğu görülüyordu.”⁶ Nadir Devlet yazıyor ki: “Bu nevi siyasi, ekonomik, sosyal sıkıntılar sürerken Rusya Türkleri de kendilerine bir çıkış yolu aramaya başlamışlardı. Kazan'da Harbi Şura, Din Adamları ve II. Bütün Rusya Müslümanları kurultayları aynı tarihlere rast gelmişti. Aslında bu önceden planlanmış bir durum olmayıp, anlaşılan o dönemde Kazan her üç kongre için de en uygun yer addedilmişti. Her üç kurultayın da aynı tarihlere rastlaması ise

Rusya'daki siyasi gelişmelerin her kesimi acilen bir takım kararlar almak için toplanmaya mecbur etmesinden kaynaklanıyordu. Ancak bu dönemde Rusya Türkleri arasında bir birlikten bahsetmek hayli zordu. Her bölge sorunlarını tek başına çözmek eğilimi içine girmişti. Ayrıca, aynı etnik grupların içinde de çeşitli siyasi akımlar baş göstermişti. İdil-Ural'da sosyalizme meyledenlerin dışında Zeki Velidi (Togan) liderliğinde "Başkurtçuluk" hareketi başlamıştı. İşte Kazan'daki kurultaylar bu şart ve atmosferde toplandılar."⁷

Bu kongreyle bağlantılı olan olayların analizine yöneleceğiz. 7 Temmuz'da Müslümanların toplumsal teşkilatlarının Elisovetpolskiy Milli Şurası Kazan'daki Bütün Rusya Kongresine davetiye alıp, kongreye gerekli sayıda temsilcinin delegelik yapmasının sağlanması hakkında vilayete telgraf ile haber gönderme kararı alıyor. 13 Temmuz'da Bakü Milli Komitesi Kazan'a temsilci gönderme kararı alıyor. Bunlar; Rasul-zade ve S. B. Adjalova."⁸

Kazak temsilcilerinin II. B. R. M. K'de bulunmamalarında bir kasıt yoktu. Çünkü 21-26 Haziran'da Orenburg'da I. Genel Kazak Kongresi yapılıyordu ki bu kongre II. B. R. M. K'nin çalışmasını onayladı ve kendi temsilcilerinin II. B. R. M. K'de bulunmasının yararlı olacağını kabul etti (Bütün Müslümanlar Kongresinde 8 Kazak bulundu). Kazak politikacıları Kazan'daki II. B. R. M. K'e katılmayacakları hakkında Kongreye önceden telgrafla bildirdiler. Genel Kazak Kongresinin Başkanı H. Dosmuhamedov ise özel olarak II. Kongrenin katılımcılarına telgrafla bildirdi ki, Kazak Kongresi Bütün Müslümanlar Kongresinin amaca uygun olarak var olduğunu tanımaya karar vermiştir. Başka bir deyişle hiçbir hevesin onun saflarında çıkışı gözlemlenmiyordu ki bağımsız olarak faaliyete geçmeye hiç de engel olmuyordu. Genel Kazak Kongresinde farkına varacağız ki, onun çalışmasında bulunan Geçici Hükümet Komiseri Bukeyhanov bu çok önemli faaliyet hakkında diyor ki; Akmolın, Semipalatins, Turgay, Ural, Semireçen, Sır-derya, Fergana Bölgesi ve Bukeyev Orda gibi Kazak nüfusundan temsilciler hazır bulundular. Kongrede kararlaştırıldı ki; Rusya demokratik ve federatif parlamentolu cumhuriyet olmalıdır ki bu durumda Kazak Bölgeleri özerklik alacak. Onların nasıl bir özerklik tertipledikleri hakkında Sır-darinskoy, Ferganskoy, Semireçenskoy ve Semerkandskoy Bölgelerinin temsilcilerinin katılımıyla Ağustos sonunda Taşkent'te olan Kırgız (Kazak) Eyalet Kongresinde belli oldu. Kongre gazete sayfalarında söylendiği gibi federatif demokratik parlamenter cumhuriyet için hareket etti. Çünkü bu yapıda Kazak Bölgeleri, topraksal milli bölgesel federatif hak elde edeceklerdi."⁹

Başkırt liderleri ki, onlar gene neredeyse aynı zamanda Orenburg'da Genel Başkırt Kongresini yapmaya hatta Bütün Müslümanlar Kongresine, Kazan'daki genel Rusya kongresinin planlandığı zamanın ertelenmesini rica ettiler. 20 Temmuzda açılan I. Genel Başkırt Kongresine Ufa, Orenburg, Samara ve Perm vilayetlerinden yaklaşık 70 temsilci katılıyordu. Kongre başında Menşevik-İnternatsiyonalist Ş. Manatov'un bulunduğu BOS (Başkirt Bölgesi Soveti)'nin seçilmesiyle 27 Temmuzda tamamlandı. Kongre, ülkenin devlet düzenin şekli ve buna bağlı olarak Başkırdistan'ın yönetsel sistemi vs. problemleri müzakere etti. Kongre, Orenburg'da bulunan Başkırtların milli serveti olan Kervan Saray binasına BOS yerleşecek diye ilan etti.

Kongreden sonra kendi kararlığına rağmen BOS genede: Başkırtlara sadece Kervan Saray değil orada bulunan diğer taşınır ve taşınmaz malları geri almak ricasıyla geçici hükümete müracaat etti. 20 Ağustos'ta İçişleri Bakanı V. V. Hijniyakov, Orenburg Komiseri V. Arhangel'e kendi düşüncesini haber versin diye bir mektup göndermesi talimatını verdi. Bu gerçek gösteriyor ki merkezi idare heyecanlı Başkırt nüfusu ve onun kendi temsilcilerinin düşüncelerini hesaba katmasıyla yerlerinde çözmeye teşebbüs etmelerini hiçte görmezlikten gelemedi. Büyük ihtimalle Arhangel'skiy kendi rızasızlığını ifade etti ve sorun kapanmış oldu.

Zeki Velidi hatıralarında Arhangelskiy'i Başkırt hareketine düşmanlık yapmakla suçlamıştır. Bunu Arhangelskiy'in bazı Başkırt liderlere ve sadece Başkırtlara değil vilayetin genel Müslüman halkına karşı tutumu ortaya çıkarmıştır.¹⁰

Basında ifade edildiği gibi "Mutlak Otorite" Kafkasya, Kırım ve Türkistan temsilcileri gelince Kazan'daki üç Bütün Rusya Müslümanları Kongreleri önem kazandı. II. B. R. M. K'ne Türkistan temsilcileri olarak gelen Taşkent Tatarları S. Yusupov ve Hodjayeve başkanlık divanına seçildiler. 22 Temmuzda üç Bütün Rusya Kongrelerinin (Askeri, Dini, Genel) katılımcılarının birleştirilmiş toplantısında Sibirya ve Avrupa Rusyası'nın Müslümanlarının M. K. A'leri ilan edildikten sonra onu hayata geçirmek için teşkilatlar meydana getirilmiş oldu. Bunlar üç idareden oluşan (Eğitim, Aydınlatma ve Din) milli parlamento ve milli idaredir. Biz Müslümanlar – bu özerkliğin yöneticileri (S. **Maksudi**, Barudi vs.) 1918 yılı ilkbaharı şahit olduk ki Biz Rusya'da demokratik idare tarafından herhangi bir engelle karşılaşmayacağız hatta sempatisini ve yardımını bekliyorduk zira M. K. A'nin ilan edilmesiyle birlikte politik idarenin karşısında hiçbir sınıf dışı organizasyona sahip olmadık ve demokratik yönetim şeklinin herhangi biriyle uyuşabilirdik. Bu objektif bir analiz oldu ve yazarı öncelikle S. **Maksudi** idi.¹¹

Kongrede alınmış kararlar arasında en önemlileri: İç Rusya ve Sibirya'daki Müslümanlar için müşterek olan siyasi platformun kabul edilmesi. İşbu siyasi programın içerdiği maddeler: İç Rusya ve Sibirya'daki Müslümanlar için geniş M. K. A; Tüm toprakların emekçi halkına (hiç bir ödeme istemeksizin) teslim edilmesi; 8 saatlik çalışma gününün ilan edilmesi; işçilerin mutlak sigortası olması ve işçi sorunları ile ilgili diğer değişiklikler.

Ayrıca, Kongrede altı çizilen konular arasında, *Uçreditelnoye Sobraniye*'ye yapılacak olan seçimlerin hazırlık işlemleri tüm Rusya Müslümanlarının görevi olduğu vurgulanmıştı. Müslümanlar aynı adaylara oy vermelidirler. M. K. A. konusu en önemli madde idi. Bu konu ile ilgili konuşmayı yapan S. **Maksudi** İç Rusya ve Sibirya'daki Müslümanların M. K. A'nin kurulmasını önermişti. M. K. A'nin oluşturulması ile ilgili hususları inceleyecek Komisyon kuruldu.

İç Rusya ve Sibirya'daki Müslümanların M. K. A'nin ilan edildiği üç Kongrenin toplantısı Kazan'da 22 Temmuz tarihinde gerçekleştirilmişti. Ve 22 Temmuz Milli Bayram ilan edildi. *Uçreditelnoye Sobraniye*'nin toplanmasını beklemeden M. K. A'nin kurulmasına ilişkin karar alınmıştı. İkinci Bütün Rusya Müslümanları Kongresi M. K. A hakkındaki Kanun Taslağını onayladı:

1. M. K. A'nin acil şekilde gerçekleştirilmesi.
2. Din, maarif, dil ile ilgili konuların çözülmesi Rusya ve Sibirya Müslümanların işidir. Rusya Hükümeti bunlara karışmamalıdır.
3. Milli kültürel ve dini işlerin yönetimi ve denetimi için ilgili Müslüman kuruluşlar kurulmaktadır:
 - a) M. K. A'nin Üst Yasal Kurulu Milli Meclistir. Vergi toplama hakkı da bu kurula aittir.
 - b) Kültürel ve dini hususlar ile ilgili yürütme kuruluşu olarak Milli İdare kurulacaktır. Müslümanların yaşamakta oldukları alan milli vilayetlere, vilayetler ise bölgelere bölünecektir.

Kongre, Müslümanların Geçici Hükümetin kongrenin kararlarına destek vereceğini ümit ettikleri konusundaki müracaatını kabul etmiştir¹².

SONUÇ

Sonuç olarak II. Kongrenin toplanış şekli ve almış olduğu kararlar incelendiği zaman bu kongrenin İç Rusya ve Sibirya Müslümanlarının kongresi olduğu sonucuna varılabilir. Bu kongrenin almış olduğu kararlardan en önemlisi milli-kültürel avtonominin ilanı olmuştur. Kongreden sonra yapılan faaliyetler bu yönde olmuştur. Bu kararı uygulamak için Tatar liderleri İç Rusya ve Sibirya Müslümanlarının milli meclisini kurmuşlardır.

KAYNAKÇA

1. Abdullah Battal-Taymas, Kazan Türkleri, Ankara, 1969.
2. İrek Gazetesi, 1917, 30 Temmuz.
3. Nadir Devlet, 1917 Ekim İhtilali ve Türk-Tatar Millet Meclisi (İç Rusya ve Sibirya Müslüman Türk-Tatarlarının Millet Meclisi -1917-1919), İstanbul, 1998.
4. Salavat İshakov, Rossiyskiye Musulmane i Revolyutsiya 1917-1918, Moskova, 2004
5. Sultanbekov B. F., Harisova L. A., Galyamova A. G., İstoriya Tataristana XX. Vek 1917-1995 gg. Kazan, 1998,
6. Tagirov, İ. R., İstoriya Natsionalnoy Gosudarstvennosti Tatarskogo Naroda i Tatarstana, Kazan, 2000.
7. Tagirov İ. R., Oçerki İstorii Tatarstana i Tatarskogo Naroda (XX Vek), Kazan, 1999.
8. Tagirov İ., V Borbe Za Vlast Sovetov (Oktyabr İ Natsionalno-Osvoboditelnoye Dvijeniye V Povoljiye İ Na Urale, İyul 1917 – Mart 1918 g.), Kazan, 1997
9. Usmanova D. M., Voprosı Natsionalno-Gosudarstvenno Samoopedeleniya, Kazan, 2001.